Oponentský posudek disertační práce

Vedoucí práce: PhDr. Dana Bittnerová, CSc.

Odborný konzultant: Dr. Haliz Halilovich (RMIT University, AU)

Slavková, Markéta, ***Cooking and Dining in Times of War and Peace: Changing Contexts and Modes of Food Production, Preparation and Consumption in Srebrenica, Bosnia and Herzegovina.*** Praha: UK FHS, 2017, 164 stran.

Dlouhý název disertační práce Markéty Slavkové vystihuje v podstatě většinu jejích klíčových slov: vaření, stravování, válku, mír a způsoby přípravy a konzumace potravin v období válečného konfliktu a zhruba dvacet let po jeho ukončení na východě nynější Bosny a Hercegoviny. V tomto kontextu si autorka zřejmě nemohla zvolit „ikoničtější" lokalitu ke svému dlouhodobému etnografickému výzkumu: totiž Srebrenicu, od poloviny devadesátých let minulého století známou jako dějiště snad nejstrašlivějšího masakru na evropském území od dob druhé světové války.

Práce je členěna do šesti kapitol, za něž můžeme považovat i poměrně rozsáhlé úvodní a závěrečné pasáže. Úvodní slova z názvu anticipují hlavní teoretické ukotvení, s nímž autorka pracuje: antropologii jídla, ovšem s tím, že inspiraci hledá i jinde – v transnacionální migraci a v antropologických textech vztahujících se k válce a konfliktu obecněji a rovněž v britské škole materiální kultury. Od toho se pak odvíjí hlavní tvrzení M. S., které je zřejmé již od úvodní stránky: současné stravovací zvyky obyvatel Srebrenice není možné pochopit bez kontextu válečného období. Tuto centrální tezi poté sleduje a empiricky testuje v dalších kapitolách. Z formálního hlediska je jistě zajímavé, že celá práce není jednoznačně rozdělena na teoretickou, metodologickou, jakousi sociálně historickou a empirickou část, nýbrž tak, že všechny tyto oblasti mají v každé kapitole své místo. K tomu samozřejmě musíme přidat autorčinu pozici při terénním výzkumu, který probíhal s jistými přerušeními nějakých 18 měsíců. Ta nespočívala v jediné pozici či roli (etnografky připravující si podklady pro budoucí disertaci), ale ve více rolích reflektujících různou situovanost v čase i prostoru.

V této (auto)reflexivitě a s tím, jak s ní autorka pracuje, spatřuji jeden nejpřitažlivějších kladů celé práce. M. S. je vegetariánkou, špiónkou, exotickou cizinkou, potencionální nevěstou, dočasnou nomádkou, kuchařkou atd., což pochopitelně vyvolávalo větší nebo menší konflikty s místními lidmi, příslušníky městské policie apod., ale zároveň otevíralo dveře do různých srebrenických mikrosvětů i mimo ně a umožnilo jí lépe odhalovat „kulinářské režimy". Ostatně

autoreflexe je jednou z šesti metod, které v práci používá (vedle zúčastněného pozorování, neformálních rozhovorů, rešerše archivního materiálu, vizuální antropologie aj.). Mnohočetnost rolí a vícero použitých metod zároveň dobře posloužilo k solidní analýze onoho „transnacionálního sociálního pole“, kterým je pro M. S. Srebrenica, v kontextu zvoleného epistemologického postupu. Čtenář tak má i díky pozorovacím schopnostem autorky postupně stále hlubší vhled do složitého labyrintu postválečného srebrenického mikrokosmu, který se jeví jen zdánlivě jako nehybný sociální prostor, pod jehož slupkou se odkrývají osobní i rodinná dramata nedávné doby. V různých „kulinářských“ mikropříbězích se tak zrcadlí pestrá mozaika lidských osudů dešifrující moderní dějiny východobosenského regionu.

Jedním z autorčiných deklarovaných cílů je snaha po *emickém* porozumění participantům v třech časových obdobích: před válkou, za války a po válce (s. 34). Tento přístup snad nejlépe rozpracovává ve čtvrté kapitole (s. 67-109), kterou lze považovat nejen za nejobsáhlejší, ale za jednu z nejklíčovějších. Z ní se nejlépe čtenáři dozvídají o stravovacích praxích jednotlivých srebrenických aktérů a jejich kulinářských režimech, což je, jak se zdá, autorčin vlastní koncept. Souhlasím s celou řadou autorčiných závěrů, například když píše o dekonstrukci pojmu tzv. „bosenské národní kuchyně“ (s. 83-84), o vidličce jako jednom ze symbolů civilizačního procesu (s. 84-85). Sám jsem se mohl na mnoha místech ve světě přesvědčit o tom, že jídlo je „prostředkem internalizace a tělesnosti nacionalistických (též regionálních nebo lokálních – M. H.) ideologií vnímaných sociálními aktéry jako přirozená jednotka sebeidentifikace“ (s. 90) atd.

Přesto bych měl právě k této důležité analyticko-explanační kapitole několik kritičtějších poznámek: 1. k některým odkazům na zdroje. M. S. tu a tam cituje z wikipedie, např. při zmínce o tureckém mléčném produktu *kaymak/kajmak* (s. 73) nebo o *pilavu* (pozn. 45, s. 79). Jednak i na wikipedii se dají najít přesnější zdroje a pokud tam na ně není odkaz, hledal bych jinde, třeba i v nějakém odborném časopise zaměřeném na balkánskou (bosenskou) kuchyni. Odkaz na wikipedii bez dalšího upřesnění nemůže být relevantním informačním pramenem. 2. Trošičku zbytečné nebo nepříliš dotažené se mi zdají být podkapitoly týkající se jednotlivých potravinových produktů (masa, ryb, vajec, chleba, pity, sladkostí a nápojů) na str. 69-83. Tato pasáž se mi zdá nadbytečně roztažená, působí spíše jako extenzivní menu s jakýmsi skrytým a snad podvědomým cílem vzbudit v čtenářích zájem o bosenské chutě. Působí tudíž více popisně a smyslově než jako součást odborného textu. Doporučoval bych tuto část zařadit do přílohy ve formě stručně komentovaného slovníčku základních pojmů. Anebo: zařadit tuto část do širšího teoretického kontextu antropologie jídla se zaměřením na Balkán nebo jihovýchodní Evropu (nabízí se například srovnání s převážně muslimskou Albánií) obecněji v rámci úvodní

kapitoly. 3. Jako problematické se mi jeví terminologické rozlišení kulinářských režimů na „Eastern“/“Oriental“, „Western“/“Occidental“ (s. 86). Jak by toto rozlišení vypadalo v češtině? „Východní“/“orientální“, „západní“/“okcidentální“? „Orientální“ je ovšem také „východní“, „západní“ je taktéž „okcidentální“. Jaký je rozdíl (sociální, kulturní, historický, geopolitický aj.) mezi Východem a Orientem, Západem a Okcidentem? Kde je mezi nimi hranice? atd. Nepochybuji o tom, že autorka vnímá tuto sémantickou distinkci, nicméně v kontextu Saidem a jeho následovníky kritizovaného diskurzu *Orientu* a *orientalismu* je takovéto členění bez dalšího vysvětlení přinejmenším zavádějící.

Předposlední a poslední kapitola se zabývají především problematikou hladu a chudoby v sledované oblasti, zejména pak jeho zkušeností nebo prožíváním v době válečného konfliktu. Tady lze opět v řadě bodů s autorkou souhlasit: zakoušení hladu je skutečně za války a ozbrojených konfliktů společné bez ohledu na jinak rozdílnou etnicitu či náboženskou příslušnost. Z výpovědí informátorů i z autorčiných analýz je, myslím, dostatečně patrné, že jídlo není neutrální, a to nejen za války, ale v jakékoli době a v jakékoli společnosti, je tudíž nepochybně mocným nástrojem sociální distinkce (s. 145, 152 aj.). Nicméně přeci jen bych některé teze, které v těchto závěrečných kapitolách autorka zmiňuje, dále dopracoval a upřesnil. Tam, kde píše o tom, že ozbrojené konflikty vedou často k narušení převládajícího sociálního řádu a transformaci sociálních a ekonomických rysů každodenního života (s. 117), což byl a snad do jisté míry stále je případ Srebrenice, nespokojil bych se pouze s tímto konstatováním. Válka a s ní často související hladomor totiž neznamená pouhé bezcílné a únavné násilí a chaos, jakkoli se tak může pro většinu jejích aktérů jevit, a zároveň nevede ke konci nebo přerušení „normálního“ sociálního a politického života atd. (viz např. Marielle Debos, 2011 a její výborná analýza ozbrojeného konfliktu jako „praktického zaměstnání“ na případu severoafrického Čadu, Parker Shipton, 1990, který výslovně píše o hladomorech a potravinovém zabezpečení v antropologické perspektivě, a to jak v obecnější rovině, tak v různých lokálních případech) atd.

Závěrem ještě jedna drobná připomínka k formální úpravě bibliografie. Některé odkazy (např. na práci R. Kosellecka aj.) působí chaoticky. Autorka (s. 157 v seznamu literatury) uvádí Kosellecka, ale v textu odkazuje nebo cituje z článku Nicholase Thomase (1992) o *inverzi tradice,* nikoli z původního Koselleckova textu atd.

Ačkoli jsem uvedl jisté množství kritičtějších připomínek k obsahové i formální stránce, musím přesto konstatovat, že jako celek působí disertační práce Markéty Slavkové jako dosti zdařilé dílo, které je svým přístupem inovativní, inspirativní, namnoze čtivé, badatelsky i

celospolečensky stále velmi živé a rezonující. Klade si otázky se snahou na ně poctivě odpovědět nebo je alespoň důkladně promýšlet. Celý text je na řadě míst oživován nejen sugestivními fotografiemi, ale také, což oceňuji zvláště, vlastními půvabnými kresbičkami, které celé práci dodávají ráz až jakési impresivní autenticity. Především je však autorka zdatnou etnografkou i teoreticky na výši připravenou sociální antropoložkou, která se umí velmi slušně vypořádat jak s praktickými problémy spojenými s podobným terénní výzkumem a neméně tak se epistemologickými obtížemi, které jí zvolený přístup vyžadoval.

Disertační práci Markéty Slavkové proto **doporučuji** k obhajobě.

V Květnici, 21. 3. 2017. Marek Halbich, Ph.D.